Forbundsrepublikken Tysklands økonomiske styrke

J. Ørstrøm Møller

1. Den tyske økonomis udvikling efter Den anden Verdenskrig

Med pengeombytningen i slutningen af 1940erne og etablering af en stabil politisk situation blev grundlaget lagt for en stærk tysk økonomi i halvtredserne. Medvirkende hertil var delingen af Tyskland i 1945. For det første forsvandt den indflydelse, som storgodserne i de østtyske områder (Pommern, Preussen) havde udøvet på Tysklands økonomiske politik. Disse godser havde været en klods om benet for den tyske økonomi. For det andet førte flygtningestrømmen fra øst både i krigens sidste år og indtil Berlinmuren i 1961 til en tilførsel af veluddannet arbejdskraft. Det dæmpede tendenserne til lønstigninger og tilvejebragte arbejdskraftmæssige forudsætninger for en økonomisk ekspansion. For det tredje må nævnes den betydelige Marshall-hjælp, der tilflød forbundsrepublikken. I alt 1,4 mia. US dollars.

Den tyske økonomi ekspanderede igennem 1950erne. Den var godt udrustet til at nyde godt af den internationale højkonjunktur, der startede i 1958.

Fra 1960 til 1973 steg bruttonationalproduktet i faste priser med 79 % og industriproduktionen med 97 %.

Valutarisk kom D-mark til at stå som en af verdens stærkeste valutaer. Den blev opskrevet i 1961 (5 %), 1969 (9,3 %), 1971 (4,6 %) og 1973 to gange (3 % og 5,5 %). I 1960 gik der 4,20 D-mark pr. dollar. I begyndelsen af 1975 skulle der 2,35 D-mark til for at købe en US dollar. De tyske valutareserver er steget fra ca. 28 mia. D-mark (ca. 12 % af totale valutareserver i verden) i 1960 til ca. 85 mia. D-mark i begyndelsen af 1975.

I 1950 udgjorde Forbundsrepublikkens eksport 17,3 % af den samlede produktion. I 1960 var tallet 31,7 % og i 1972 kom det op på 41,8 %. Det har ført til en stigende tysk andel i den samlede verdenshandel.

I 1960 var nationalindkomsten pr. indbygger under halvdelen af den amerikanske. I 1975 er afstanden indsnævret til nogle få procent.

2. *Den tyske industri*

Den vigtigste faktor i denne udvikling har været udbygningen af industriapparatet. Den del af nationalproduktet, som anvendes til investeringer, har i hele perioden været blandt de højeste i Vesteuropa.

Nedenstående tabel viser Forbundsrepublikkens andel i de produktive investeringer i det oprindelige EF (6 lande).

Tabel 1. Forbundsrepublikken Tysklands andele af EF (6 lande) investeringer. %

	1964	1972
Industri i alt	34,6	42,8
elektrisk og elektronisk industri	47,1	51,6
tekstilindustri	35,6	35,1
maskinindustri	58,4	58,0
kemisk industri	44,3	36,7
bilindustri	51,8	45,6
stålindustri	33,2	27,8

Denne tabel viser, at investeringsniveauet i Forbundsrepublikken til stadighed har været højt sammenlignet med de øvrige europæiske lande.

a) *Maskinindustrien*

Forbundsrepublikken har placeret sig som en af verdens største producenter af udstyr og maskiner til investeringer. Et væsentligt bidrag til den økonomiske ekspansion kommer fra denne industrisektor.

Maskinindustrien beskæftiger 1,2 mio. arbejdere svarende til ca. 14 % af den samlede arbejdsstyrke. Omkring 20 % af Forbundsrepublikkens samlede eksport kommer fra denne industrisektor.

Virksomheder som GHH (omsætning ca. 20 mia. d. kr.), MAN (omsætning ca. 11 mia. d. kr.), KHD (omsætning ca. 10 mia. d. kr.) og Demag (omsætning ca. 4 mia. d. kr.) har i mange år været blandt de mest kendte i Europa.

Den høje eksportandel i denne sektor fører til, at den påvirkes kraftigt af D-markens opskrivning. Virkningen heraf kunne allerede spores omkring 1972–1973, hvor de tyske virksomheder havde en lavere stigningsrate for såvel omsætning som overskud end størsteparten af sine europæiske konkurrenter. Det er særlig over for den amerikanske maskinindustri, at ændringen i kursforholdet D-mark/dollar har ført til forskydninger i konkurrenceforholdet. Virkningen heraf, der i første række viste sig på det amerikanske marked, vil formentlig sprede sig til tredjelande-markederne (udviklingslande, statshandelslande, OPEC-lande) hvor tysk og amerikansk industri konkurrerer.

Hidtil har virkningerne af forskydningen af konkurrenceevnen i første række påvirket de tyske virksomheders overskud og i mindre grad deres salg og produktion.

Årsagerne til, at Forbundsrepublikken ikke i højere grad kommer ud for faldende markedsandele er formentlig først og fremmest følgende:

- maskin- og investeringsindustri er en sektor, hvor der går lang tid fra køberens planlægning, ordregivelse til varens levering. Der er et betydeligt timelag, før ændringer i købernes præferencer giver sig udslag i maskinindustriens produktion;
- hensyn til reservedele, vedligeholdelse m.v. gør, at prisforskellen skal nå op over en vis grænse, før der indkøbes maskiner af et andet mærke end de allerede eksisterende i en virksomhed;
- en del købere handler formentlig noget i blinde uden at foretage dybtgående analyser. Gennem 1960erne opnåede tyske maskiner ry for at være bedst og billigst. Dette ry holder sig muligvis nogen tid efter, at det er hørt op med at være korrekt.

Det er sandsynligt, at Forbundsrepublikkens maskinindustri i den kommende tid i højere grad vil mærke følgerne af de ændrede valutakursrelationer også med hensyn til udviklingen af maskinindustriens markedsandele.

b) *Elektrisk industri*

Dette er ligeledes en meget eksportafhængig sektor. Omkring 25 % af produktionen går til eksport. Netto er der et overskud på næsten 10 mia. D-mark på handelsbalancen for elektriske produkter.

Bortset fra Philips er de to giganter i europæisk elektrisk industri Siemens (omsætning ca. 35 mia. d. kr.) og AEG-Telefunken (omsætning ca. 22 mia. d. kr.).

Det er imidlertid karakteristisk, at de tyske virksomheder har et lavere overskud og mindre stigende omsætning end størsteparten af sine europæiske konkurrenter.

Særligt den del af industrien, som producerer forbrugsvarer, er inde i en ugunstig udvikling.

Den tungere elektriske industri har derimod gode muligheder for at nyde godt af de kommende års forventelige store investeringer i energisektoren.

Endelig er det værd at mærke sig, at det tyske hjemmemarked i meget stort omfang forsynes af tyske virksomheder. Import udgør kun ca. 15–20 % af det samlede salg.

c) *Stålindustrien*

Forbundsrepublikken er verdens fjerdestørste producent med en produktion på omkring 50 mio. tons pr. år. Omkring 50 % af produktionen går til eksport.

Thyssen-Rheinstahl er Forbundsrepublikkens tredjestørste industrivirksomhed med en stålproduktion pr. år på omkring 15 mio. tons og en omsætning på henimod 40 mia. d. kr. Derefter kommer Salzgitter med en produktion på 5 mio. tons og Krupp med 4 mio. tons.

For den tyske stålindustri var 1974 et relativt godt år. Der er imidlertid næppe tvivl om, at også på dette felt gør ændringen i konkurrencevilkårene sig gældende. Hertil kommer at moderne stålindustri fortrinsvis placeres nær ved dybtvandshavne. Geografisk set er den tyske industri således dårligt placeret.

Det er formentlig overvejelser af denne karakter, som ligger bag Thyssens beslutning om at deltage i opbygningen af et nyt stort stålværk i Fos nær Marseille.

d) *Bilindustrien*

De tyske bilfabrikker er blevet ramt med ulige tyngde af energikrisen.

Mercedes-Benz har som følge af stor lastvognsproduktion og dieseldrevne biler klaret sig rimeligt godt.

VW derimod har fået forstærket sin allerede i forvejen vanskelige situation. Virksomheden planlægger på indeværende tidspunkt en kraftig reduktion af arbejdsstyrken.

BMW har klaret sig bedre, end man kunne have ventet af en producent af luksusbiler.

På længere sigt vil den tyske bilindustri formentlig komme ud for forstærkede vanskeligheder. For det første fører oliekrisen til et mindre marked, end der ellers ville have været tale om samt større prisbevidsthed hos kunderne. For det andet vil valutakursudviklingen også på dette område gøre sig gældende med stigende styrke.

e) *Kemisk industri*

Den kemiske industri er traditionelt stærk i Tyskland.

Virksomheder som Bayer, BASF, Hoechst (alle med en omsætning på omkring 37 mia. d. kr.) dominerer i Europa. Såvel overskud som stigning i omsætning ligger i den bedste halvdel sammenlignet med deres europæiske konkurrenter.

Udviklingen inden for denne sektor er imidlertid svær at bedømme som følge af oliekrisens virkninger. Både med hensyn til produktionens totale størrelse og forskydninger mellem de forskellige brancher.

Sammenfattende kan det om Forbundsrepublikkens industri siges, at den fortsat er stærk, men der er tendenser til en svagere stilling. Det gælder først og fremmest vedrørende overskuddet, medens der ikke er faste holdepunkter for at tale om aftagende markedsandele for størsteparten af tysk industri. Det faldende overskud kan imidlertid tages som et tegn på en dårligere konkurrencesituation, som virksomhederne i første omgang prøver at klare ved at holde igen på priserne. Det svækker profitraten og dermed virksomhedernes ekspansionsmuligheder på længere sigt.

3. Den tyske konkurrenceevne

Et blik på pris- og lønforhold i den tyske industri viser i hvilket omfang konkurrenceevnen er blevet forringet de sidste par år.

Tabel 2. Lønomkostning pr. produceret enhed. Stigning i procent pr. år. Målt i national valuta og US dollar.

		1961–72	1971	1972	1973
Forbunds-	målt i D-mark	3,9	8,6	4,0	4,9
rep. Tyskland	målt i Dollar	6,3	13,9	13,8	26,0
USA	målt i Dollar	1,5	÷ 0,2	1,0	2,5
UK	målt i Sterling	4,0	7,0	3,8	10,4
	målt i Dollar	3,0	8,5	6,7	8,3
Japan	målt i Yen	4,0	11,7	5,5	1,7
	målt i Dollar	5,4	14,6	20,4	14,6

Et stort set tilsvarende billede fremgår af udviklingen i eksportpriser for industrien målt i US dollar (procentvis stigning pr. år).

Tabel 3. Prisudviklingen for eksport

	1961–72	1971	1972	1973
Forbundsrep. Tyskland	3,3	7,8	10,4	29,7
USA	2,2	2,4	2,4	7,0
UK	3,3	10,4	10,2	7,1
Japan	1,4	3,6	11,2	20,2

På baggrund af disse tal skulle man vente, at Forbundsrepublikken i de sidste år havde haft en faldende markedsandel på verdens vigtigste eksportmarkeder. OECD har undersøgt dette forhold ved at sammenligne de vigtigste industrilandes mængdemæssige eksportstigning med stigningen i efterspørgselen på deres markeder. Herved fås et groft skøn over stigning eller fald i markedsandele.

Tabel 4. Ændring i markedsandele. Procentvis forskydning pr. år

	1960–71	1972	1973	1974	1975 (skøn)
Forbunds-					
rep. Tyskland	0,7	÷ 1,5	5,5	5,5	÷ 2,0
USA	÷ 2,2	÷ 0,5	4,0	0,5	0,5
UK	÷ 3,3	÷ 2,5	÷ 0,5	÷ 2,0	÷ 0,5
Japan	8,7	÷ 2,5	÷ 8,0	4,0	3,5

Disse tal er overraskende i den forstand, at den tyske markedsandel er forbedret i 1973 og 1974, hvor opskrivningen af D-mark har forringet den tyske industris konkurrenceevne. Forklaringen på, at der tværtimod en forringelse er sket en forbedring er formentlig

- for det første, at den uafbrudte opskrivning af D-mark har ført til, at Forbundsrepublikken hele tiden har befundet sig på det stadium af en revaluerings eftervirkning, hvor de stigende eksportpriser endnu ikke har ført til faldende afsætning. Køberen har endnu ikke haft tid til at ændre sine indkøbsvaner. Han køber de samme produkter til en højere pris;
- for det andet at 1973 var et højkonjunkturår med stærk efterspørgsel efter investeringsvarer. Netop på det punkt hvor den tyske økonomi er stærkest. Tallene for 1974 er utvivlsomt præget af effektueringen af ordrer modtaget i løbet af 1973.

Udviklingen i 1975 vil være overordentlig interessant som signal for, om tysk industri begynder at tabe markedsandele, eller om Forbundsrepublikken til trods for en effektiv opskrivning (dvs. målt i forhold til de vigtigste handelspartnere) på ca. 23 % siden 1970 formår at fastholde de udvidede markedsandele opnået de sidste par år.

Der er ingen tvivl om, at Forbundsrepublikkens industri formår at udnytte de muligheder for eksportforøgelse, som viser sig. Den tyske industrieksport ekspanderede kraftigt i 1974 til de to eneste markeder i verden, som ikke tabte købekraft i kølvandet på energikrisen (OPEC-lande og statshandelslande).

Tabel 5. Den tyske industrieksports udvikling

	Stigning i eksport til de vigtigste handelspartnere 1973–1974 %	Andele i samlet tysk eksport % 1973	1974
USA	16	8,5	7,5
EF-lande	24	47,0	45,0
EFTA-lande	23	16,0	15,0
Statshandelslande	47	6,5	6,9
OPEC-lande	74	3,3	4,4

En nærmere analyse af eksporten til OPEC-landene viser omfanget af de tyske eksportanstrengelser.

Tabel 6. Eksport til OPEC-landene i mio. D-mark

	1972	1973	Jan.–okt. 1973	1974	Jan.–okt. 1973–1974 stign. i %
OPEC-lande *i alt*	4.674	5.918	4.875	7.887	62
Abu Dhabi	44	29	24	67	172
Irak	104	113	87	537	520
Iran	1330	1886	1526	2312	51
Kuwait	175	186	151	315	109
Quatar	24	27	24	41	71
Saudi-Arabien	263	333	272	581	114
Algeriet	712	826	688	957	39
Ecuador	101	122	101	173	71
Indonesien	355	515	413	686	66
Libyen	356	560	471	846	80
Nigeria	495	549	461	672	46
Venezuela	716	772	657	700	7

Af disse 12 lande er der kun et, hvor stigningen i den tyske eksport har været under 39 %.

Det viser styrken i den tyske industris eksportbestræbelser både med hensyn til at uddybe allerede eksisterende markeder og til at opdyrke nye.

En væsentlig del af forklaringen på denne eksportstigning er utvivlsomt, at disse lande efterspørger investeringsgoder til økonomisk udvikling og opbygning af en national industri. Netop på dette område ligger tysk industris store styrke.

4. *Tyske investeringer i udlandet og udenlandske investeringer i Forbundsrepublikken*

a) Fra 1952 til 1973 har Forbundsrepublikkens industri investeret for i alt ca. 32 mia. D-mark i udlandet. Udviklingen har været stigende de sidste par år. 1971 var beløbet 2.600 mio. D-mark; i 1972 2.800 mio. D-mark og i 1973 5.600 mio. D-mark. Spørgsmålet rejser sig, om denne udvikling kan fortolkes på den måde, at tysk industri søger at overflytte produktion til lande med mere gunstige konkurrencevilkår.

Tallene giver ikke nogen klar indikation i den retning. Den stærkeste stigning er sket til Spanien, Holland, Israel, medens der til Belgien, Schweiz, Frankrig, Italien, USA, Canada og Brasilien er en moderat stigningstakt.

Opdelt på sektorer tegner der sig følgende billede: Kemisk industri (6.2 mia. D-mark), elektrisk og elektronisk industri (3.4 mia. D-mark), stålindustri (2.8 mia. D-mark), maskinindustri (2.4 mia. D-mark), bilindustri (2.3 mia. D-mark).

b) De udenlandske investeringer i Forbundsrepublikken beløb sig i 1973 til 6.100 mio. D-mark. De vigtigste investorer siden 1961 er USA (15.2 mia.

D-mark), Schweiz (5.0 mia. D-mark), Holland (4.6 mia. D-mark), Storbritannien (3.6 mia. D-mark) og Frankrig og Belgien (begge 1.9 mia. D-mark).

I de sidste par år er den største stigning kommet fra USA.

Opdelt på sektorer ligger oliesektoren i spidsen med 5.5 mia. D-mark, efterfulgt af maskinindustri (3.2 mia. D-mark), kemisk industri (2.9 mia. D-mark), elektrisk og elektronisk industri (2.8 mia. D-mark), bilindustri (1.8 mia. D-mark) og fødevareindustri (1.5 mia. D-mark).

Det er ikke noget entydigt billede, der her aftegner sig.

5. Arbejdsmarkedet

Det tyske arbejdsmarked er kendt (berømt?) for hovedsagelig tre ting. For det første fagforeningernes tilbageholdenhed i lønspørgsmål. For det andet det store antal fremmedarbejdere. For det tredje arbejdstagernes ret til medbestemmelse.

a) Nedenstående tabel viser den årlige procentvise stigning i lønomkostning pr. arbejdstime i en række vigtige industrilande.

Tabel 7. Lønstigning for fem industrilande. %

	1962–72	1972	1973	1974
Forbundsrep. Tyskland	7,5	8,7	10,7	11
USA	4,3	6,7	6,8	11
UK	8,2	12,8	12,6	16
Japan	13,4	15,6	23,6	27
Frankrig	9,0	11,3	12,4	19

Disse tal viser en lønstigning for Forbundsrepublikken, der ligger i underkanten af tallene for de vigtigste industrilande, men forskellen synes at være mindre, end den megen tale om de tyske fagforeningers enestående ansvarsbevidsthed kunne give indtryk af.

De i løbet af vinteren 1974/75 indgåede lønaftaler indebærer stigninger på mellem 7 og 10 %. Det er ret beskedne stigninger, men spørgsmålet er, om det er tilstrækkeligt lavt, når den internationale konjunktur og opskrivningen af D-mark tages i betragtning.

Der er derimod ingen tvivl om, at med hensyn til arbejdskonflikter udmærker Forbundsrepublikken sig ved et meget lavt antal tabte arbejdsdage. I perioden fra 1960 ligger Forbundsrepublikken Tyskland og Danmark stort set på linie lidt over Holland, som har det laveste antal tabte arbejdsdage blandt de ni EF-lande, men til gengæld langt under de øvrige lande.

b) Siden november 1973, hvor der indførtes forbud mod rekrutering af gæstearbejdere, har antallet af disse ligget på omkring 2,5 mio. ud af en samlet arbejdsstyrke på ca. 26 mio.

Det store antal gæstearbejdere virker dels trykkende på lønstigningerne, dels som stødpude for udsving i beskæftigelsen. Arbejdsløsheden blandt gæstearbejdere er 40 % højere end for tyske statsborgere.

c) De tyske bestræbelser på medbestemmelse går tilbage til 1951. På det tidspunkt gennemførtes en lov om, at i alle kul- og stålvirksomheder med mere end 1.000 beskæftigede, skulle bestyrelsen bestå af 5 repræsentanter for aktionærerne, 5 repræsentanter for arbejdstagerne og 1 person acceptabel for begge parter.

Dette system er siden blevet udbygget, men har endnu ikke fundet en endelig form, som anvendes i hele den tyske industri.

6. *Forbundsbankens og Ländernes stilling*

Ingen redegørelse for den tyske økonomi er korrekt uden at nævne de særlige institutionelle problemer, som Forbundsbanken og Länderne frembyder.

a) Forbundsbanken blev oprettet i 1948, dvs. et år før Forbundsrepublikken. Den indtog en fremtrædende plads under pengereformen i slutningen af 1940-erne. Dens institutionelle placering er bestemt af centralbankloven fra 1957, hvoraf det fremgår, at Forbundsbankens vigtigste opgave er at overvåge et stabilt pengevæsen.

I praksis har det givet sig udslag i en meget selvstændig stilling for Forbundsbanken, som måske symbolsk understreges af, at den er placeret i Frankfurt a/Main, medens Forbundsregeringen har sit hovedsæde i Bonn.

b) De 11 länderregeringer samt forskellige lokale myndigheder har rådighed over størstedelen af de offentlige udgifter i Forbundsrepublikken. Det gælder specielt investeringsudgifterne.

Forbundsregringens budget er en mindre del af de offentlige udgifter. Det omfatter bl. a. forsvarsudgifter og det tyske bidrag til EF.

Disse to institutionelle forhold medfører, at det er vanskeligt for Forbundsregeringen at føre en effektiv og hurtigtvirkende finans- og pengepolitik. På en række centrale områder har den ganske enkelt ikke beføjelser til at handle. Dette misforhold er der blevet forsøgt rådet bod på ved forskellige lovbestemmelser, der dog stadigt efterlader et betydeligt vacuum i den økonomisk-politiske beslutningsproces.

7. *Den aktuelle økonomiske situation*

Forbundsrepublikken Tyskland har i mange år levet i, hvad der betegnes som en god cirkel eller eksportstimuleret vækst. Den tyske industris konkurrenceevne var tilstrækkelig god til at virke som motor for den øvrige industri ved at trække ordrer til sig. Det stimulerede den interne økonomiske aktivitet. Da

det samtidig gav sig udslag i stigende eksport, var der ikke betalingsbalancevanskeligheder, som påtvang regeringen at gribe ind.

De stadige opskrivninger af D-mark dæmpede inflationen ved at holde priserne nede på importerede varer. Det virkede i retning af mindre lønkrav, som forbedrede industriens konkurrenceevne osv.

Der er en del, som tyder på, at denne udvikling er ved at vende.

a) Analyse af den tyske industris stilling pegede i retning af faldende overskud og stærkt stigende lønomkostninger pr. produceret enhed.

b) Ordreindgangen til industrien har været kraftig faldende i perioden november 1974 – februar 1975.

Tabel 8. Ordreindgang i industrien i forhold til tilsvarende periode året før. %

	1971	1972	1973	1974	dec. 1974	jan. 1975	febr. 1975
Industri, i alt	2,5	7,9	16,0	8,4	÷ 1,5	÷ 2,4	÷ 4,9
a) hjemmemarkedsindustri	2,1	6,9	10,3	3,5	1,8	0,8	÷ 3,4
b) eksportindustri	3,4	11,4	33,4	20,1	÷ 7,3	÷ 8,3	÷ 7,0
Investeringsindustri	0	7,1	20,5	3,7	2,2	8,0	4,6
a) hjemmemarked	÷ 1,0	6,0	11,9	÷ 2,7	9,0	14,3	5,7
b) eksport	2,0	10,1	39,1	14,9	÷ 6,2	÷ 0,9	3,4
Forbrugsindustri	10,4	8,3	4,5	2,2	÷ 4,9	÷11,7	÷ 9,5
a) hjemmemarked	10,2	8,1	2,3	1,5	÷ 3,2	÷ 9,5	÷ 6,8
b) eksport	12,1	10,0	20,8	6,2	÷13,9	÷23,8	÷23,7

Denne tabel understreger to ting:

- den tyske økonomi blev i 1973 båret frem af en meget stor ordreindgang fra udlandet. Den var stærkest vedrørende investeringsgoder, men også betydelig inden for forbrugssektoren;
- omkring årsskiftet 1974/75 er dette billede totalt ændret. Ordreindgangen inden for eksportindustrien falder meget stærkere end vedrørende hjemmemarkedsindustrien. Det er mest tydeligt for forbrugsvarer, men der er også faldende tendens for investeringsvarer. Den eneste sektor, som har stigende ordreindgang, er investeringsgoder til hjemmemarkedet.

Disse tal peger ikke i retning af, at tidligere års eksportstimuleret vækst gentager sig. Tværtimod.

c) Der er heller intet i den økonomiske politik, som giver holdepunkter for en gentagelse af de sidste 10–15 års eksportstimulerede vækst.

Med et stort set uændret nationalprodukt i 1974 og en arbejdsløshed på ca. 1.2 mio. i begyndelsen af 1975 samt ca. 800.000 på kort- eller deltid har Forbundsregeringen gradvis lempet den økonomiske politik i ekspansiv retning.

Fra 1. januar gennemførtes en skattereform, som vil forøge forbrugernes disponible realindkomst.

Den offentlige sektor anslås i 1975 til at ville have et samlet underskud på 55–60 mia. D-mark svarende til 5.5–6.0 % af bruttonationalproduktet.

Denne ekspansive økonomiske politik vil gradvis gøre sig gældende i løbet af 1975. Det er rimeligt at antage, *at* den tyske økonomi langsomt vil begynde at accelerere i 2. halvår 1975 og *at* der i 1976 vil være tale om en reel højkonjunktur med hjemmemarkedet som den ledende kraft.

d) Det vil gå ud over betalingsbalancen, som fra og med medio 1975 må ventes gradvis at få et mindre overskud. Det er sandsynligt, at der i løbet af 1976 vil blive tale om et ganske betydeligt fald i det tyske handelsbalanceoverskud, som i 1974 har ligget på gennemsnitligt 4 mia. D-mark pr. måned. Overskuddet på den løbende balance var i 1974 23.9 mia. D-mark.

Spørgsmålet er herefter, hvorledes udlandet vil reagere på en svækkelse af den tyske handelsbalance.

Der er næppe tvivl om, at en betydelig del af de ca. 60 mia. D-mark i udenlandsk valuta, som befinder sig i den tyske valutakasse, er kapital, som med kort varsel kan flyttes til andre lande. De er blevet anbragt i Forbundsrepublikken, fordi man anså den placering for den bedste.

Det kan ikke udelukkes, at der i 1976 vil ske en ganske betydelig valutaudstrømning fra Forbundsrepublikken.

e) De økonomiske udsigter bærer præg af, at Forbundsregeringen ventede for længe med at gennemføre ekspansive foranstaltninger, efter det økonomiske tilbageslag startede omkring årsskiftet 1973/74. Resultatet heraf kan meget vel blive, at de i sammenhæng med den internationale økonomiske udvikling vil føre til en form for ophedning af den tyske økonomi i 1976 med større pris- og lønstigninger og mindre overskud på handelsbalancen end beregnet.

8. Konklusion

Den tyske økonomis styrke har været baseret på følgende faktorer:

a) opgivelse af de østtyske landbrugsområder;

b) flygtningestrømmen fra øst;

c) det store antal gæstearbejdere (2,5 mio.) svarende til ca. 10 % af den samlede arbejdsstyrke;

d) den tyske industris struktur med tyngden inden for investeringsgodeindustrien;

e) dygtighed til at finde nye markeder og uddybe allerede eksisterende i kølvandet på ændringer i den internationale købekraft;

f) en noget – men ikke meget – lavere stigning i industrilønningerne i Forbundsrepublikken sammenlignet med de øvrige industrilande.

Disse faktorer vil formentlig ikke have samme gunstige indflydelse på Forbundsrepublikkens økonomi i fremtiden.

a) Gæstearbejderne vil formentlig ikke i samme grad som tidligere kunne virke som stødpude. Der vil sikkert også fra de tyske myndigheders side være en mere forsigtig holdning over for forøgelse af antallet i tilfælde af en ny højkonjunktur.

b) Investeringsgodesektoren er typisk en sektor, hvor de økonomiske konjunkturer slår igennem med et vist timelag. Under det økonomiske tilbageslag har denne for Forbundsrepublikken meget vigtige sektor virket i retning af at formindske det økonomiske tilbageslag. Omvendt tager det tilsvarende lang tid, før tendenserne til et internationalt økonomisk opsving får virkning for investeringsgoder. Det er derfor langt fra givet, at denne sektor i den kommende tid vil virke i ekspansiv retning.

c) Opskrivningerne af D-marken igennem de sidste par år har formentlig i 1974 endnu ikke for alvor slået igennem på den tyske eksport. Eksporten har befundet sig på, hvad der betegnes som den nedadgående del af J-kurven. Det betyder, at tysk eksport sælges til de højere priser, og at køberne endnu ikke har reageret over for prisstigningerne ved at omlægge deres køb til andre landes produkter. I denne fase er virkningen af en opskrivning, således en større valutaindtjening (højere priser for samme mængde). Først på et senere tidspunkt afgør prisfølsomheden (priselasticiteten) for tyske eksportører, hvordan valutaindtjeningen og eksportmængden udvikler sig.

d) Den prisdæmpende virkning, som opskrivningen af D-mark har medført, ophæves nu, hvor D-mark stort set ligger konstant over for de vigtigste øvrige valutaer.

Hertil kommer, at den indenlandske efterspørgsel vil stige stærkt i løbet af 2. halvår 1975 og begyndelsen af 1976. Det vil opsuge ledig arbejdskraft, men på et senere tidspunkt også give sig udslag i stigende import.

Det er nok en dristig konklusion, og det statistiske grundlag er meget spinkelt, men jeg vil alligevel vove den hypotese, at Forbundsrepublikken Tysklands tid som Europas stærkeste økonomiske magt med eksportstimuleret vækst og store overskud på handelsbalancen er forbi.